

KOMÁRŇANSKÉ MAĽOVANÉ TRUHLICE

Anna Sipos

Podunajské múzeum, Komárno, Palatínova 13, Komárno,
siposanna1975@gmail.com

Abstract:

Sipos, A. 2010: Komarno decorated chests. Rustic furniture in the museums in the Slovak republic, Proceedings from the expert seminar in the Tekovian museum in Levice:

The production of Komarno decorated furniture already started in 17th century. The most famous and typical product of the cabinetmaking craftsmen were decorated chests and the decorated interior of the churches.

Characteristic style of cabinetmakers in Komarno was being developed from the beginning of 18th century and it was persisting till the beginning of 20th century. The production of decorated furniture completely disappeared by appearance of cheaper products.

Key words: furniture, decorated furniture, Museum of Danube (Podunajské).

Širšie poznatky o ľudovom nábytku a o jeho vývoji máme z 19. storočia. Súvisí to v prvom rade s vývojom národopisnej vedy, keď sa zrodili prvé pokusy o širší opis etnických skupín a o opis života a kultúry našich predkov. Kým sa v predchádzajúcich storočiach pri opise dejín sústreďovalo skôr na históriu a zemepis, a národopis sa spomenul len okrajovo, 19. storočie kládlo dôraz už aj na opis ľudovej kultúry.

Výskyt truhlíc používaných pre účely úložné, nachádzame už v dobových spisoch z 13. storočia, kedy sa spomínajú ako truhlice používané len v kráľovských rodinách. Faktom je, že sa truhlice vyskytovali v skorších storočiach aj v ľudovom prostredí. Svedčia o tom rôzne dobové zápisnice o krádežiach, bosoráckych súdnych sporoch či živelných pohromách.

Na dedinách sa vyskytovali prevažne v zámožnejších sedliackych rodinách, kedy existencia truhlice demonštrovala i určitý status. Stolárom vyrobené truhlice boli zo začiatku menších rozmerov a slúžili prevažne na uloženie rôznych dokumentov a cenností. Predpokladá sa, že cennosti a väčšie množstvo peňazí mali zámožnejšie sedliacke rodiny, ktorým sa teda oplatilo zadovážiť si takýto kus nábytku. Nevie sa

celkom presne, odkedy sa mohla stať truhlica i symbolom výbavy neviest. Predpokladá sa však, že ak na to mali rodiny príležitosť, zadovážili si ho pre svoje vydajactivé dcéry. Zakúpením takejto truhlice sa siahalo hlboko do rodinného rozpočtu, no v 18. storočí si ju zabezpečilo pre svoje dcéry už aj viacero menej zámožných rodín.

O existencii truhlíc v sedliackych rodinách svedčí i dobový záznam bosoráckeho súdneho sporu z roku 1627, kedy po odsúdení dcéry sedliacky Horváth Pálné z Veľkého Medera si matka zobrala domov dcérinu truhlicu (KLANICZAY, KRISTÓF, Pócs, 1989, 451).

Predchodcom remeselníkmi vyrábanej maľovanej truhlice bola tesaná truhlica, ktorú dokázali vyrobiť aj niektorí šikovní sedliaci, avšak už zo stredoveku máme poznatky o existencii stolárskych cechov, ktoré sa okrem iného sústreďovali aj na výrobu truhlíc pre rodiny poddaných. Stolári si, samozrejme, udržiavali kontakty aj s remeselníkmi, ktorí vyrábali nábytok prevažne pre zámožné šľachtické rodiny. Počas svojich študentských čias alebo pri vandrovkách sa často učili od šľachtických majstrov, preberali od nich rôzne výrobné techniky a ozdobné motívy.

Stolárske výrobky pre sedliakov boli spočiatku vyrezávané, v neskorších obdobiach, hlavne od 18. storočia prevažovali maľované truhlice. Neskôr tieto celkom vymizli zo šľachtických rodín, avšak pre účely sedliakov sa vyrábali až do začiatku 20. storočia.

Vzorkovnica maľovaného nábytku pramení v renesancii. Takýmito motívmi sa spočiatku ozdoboval strop niektorých kostolov na území dnešného Maďarska a Rumunska. Vandrovní umelci na požiadanie spočiatku vyššie spomenutou výzdobnou technikou ozdobovali i truhlice, čo mohlo slúžiť príkladom pre miestnych stolárov.

Na území Uhorska sa vytvorilo viacero centier maľovaného nábytku, z ktorých sa v našej štúdií budeme zaoberať len Komáromom.

Výrobky komárňanských majstrov boli veľmi známe na území Uhorska, ale i v okolitých krajinách. Remeselníkmi vyrábané nábytky sa rozšírili už za čias Žigmunda Luxemburského, kedy výrobcovia pochádzali pravdepodobne zo západných krajín.

Komárňanská pevnosť bola obľúbeným miestom viacerých panovníkov, štátnych hodnostárov i poslov z cudziny. V roku 1440 ju navštívila i dcéra Žigmunda Luxemburského Alžbeta, ktorá tu porodila svojho syna Ladislava V. S určitosťou môžeme povedať, že priestory hradu boli v tom období zariadené tak, aby vyhovovali požiadavkám kráľovskej rodiny.

Predpokladá sa, že v tomto období sa v Komárne práve rozvíjalo stolárske remeslo. Ako sme už spomenuli, rozvinuli ju remeselníci zo západných krajín, no myslíme si, že za pomocníkov si zobrali miestnych ľudí, ktorí sa od nich počas niekoľkých rokov priučili. Údaje o miestnych výrobcoch máme z 15. storočia, kedy sa v dobových spisoch spomínajú ako výrobcovia stolov a skriň (BOGDÁN, 1973, 106).

Praktizovanie každého remesla je možné predstaviť iba v tom prípade, ak sú k tomu vytvorené určité podmienky, medzi ktoré patrí predovšetkým dostatočná kvantita a kvalita surovín a v neposlednom rade i zužitkovanie výrobkov.

Po ukončení protitureckých bojov a protihabsburských stavovských povstaní sa opäť stala voľnou plavba na Dunaji, čo podnietilo rozvoj obchodu v Komárne. Vďaka svojej výhodnej polohe – ležalo na križovatke dôležitých suchozemských a vodných ciest – sa Komárno v 18. storočí stalo najvýznamnejším strediskom obchodu lodnej dopravy v Uhorsku, čo umožňovalo rozvoj stolárskeho remesla. Komárno bolo i jedným z najvýznamnejších centier obchodu s drevom, ktoré sem dovážali pltníci zo severných oblastí súčasného Slovenska. Podľa dobových záznamov vieme, že ešte aj v druhej polovici 19. storočia sa do Komárna doplavilo ročne 20 000 pltní (BOROV-SZKY, 1907).

Drevo potom od pltníkov skupovali okrem iného aj stolári, ktorí svoje maľované truhlice vyrábali zo smrekového dreva.

Medzi reštaurátormi dreva a odborníkmi je určite známe, že komárňanskí remeselníci svoje umelecké vlohy prezentovali už v 17. storočí. Už z roku 1650 je známe meno Istvána Komáromyho a Istvána Lévyho, stolárov z Komárna, ktorí sa podieľali na maľovaní stropnej časti katolíckeho kostola v Szentsimone (územie dnešného Maďarska). Mnohí autori datujú teda začiatky stolárskeho remesla v Komárne už do obdobia 17. storočia. Jasnejšie vedomosti o existencii komárňanských stolárskych majstrov máme však iba zo začiatku 18. storočia. Po spoznaní techník výroby a ozdobovania sa stali komárňanskí stolári vyhľadávanými v celom Uhorsku a po pravidelných objednávkach si založili v meste stolársky cech. Najstaršie artikuly tohto cechu pochádzajú z roku 1686.

Populárnosť týchto majstrov dokazuje i nárast stolárskych dielní nasledovným spôsobom (KECSKÉS, 2006, 158):

Roku 1715	6 dielní
Roku 1720	10 dielní
Roku 1770	30 dielní
Roku 1775	29 dielní
Roku 1828	27 dielní
Roku 1845	36 dielní

Komárňanskí stolári vyhovelí takmer každej požiadavke, avšak ich najznámejším typickým produktom bol maľovaný nábytok, v rámci neho maľované truhlice a maľovaný interiér kostolov. Dopyt po komárňanskom maľovanom nábytku rapídne klesol okolo roku 1900, nakoľko vedúcu úlohu v lodnej doprave prevzali parníky, rozšírili sa fabriky na výrobu nábytku, ktoré ponúkali pomerne lacnejší a modernejší dobový tovar a v neposlednom rade negatívne vplýval aj vznik nových štátnych hraníc po prvej svetovej vojne. Následkom toho bol aj fakt, že sa zo sedliackych domov postupom času začali vytlačať maľované nábytky a nahradili sa modernejšími

výrobkami. V Martovciach však napriek tomu používanie komárňanského maľovaného nábytku pretrvávalo až do 70. rokov 20. storočia, čo môžeme pripísať predovšetkým tomu, že to bola obec vzdialená od okolitého sveta, pretrvával tam jednodetný systém, na čo nadväzuje i fakt, že boli zámožnejší, ako obyvatelia okolitých dedín a mohli si dovoliť bohato ozdobovať svoje príbytky maľovaným nábytkom.

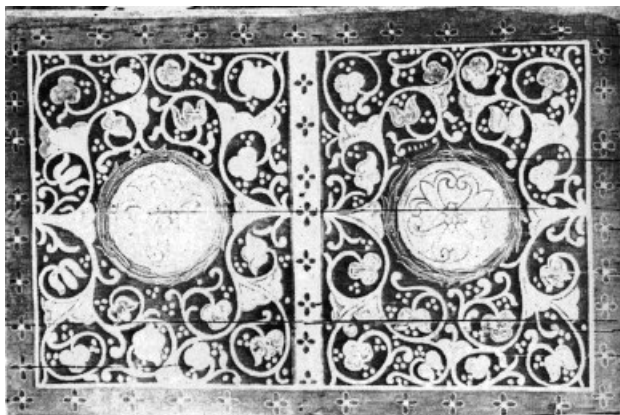
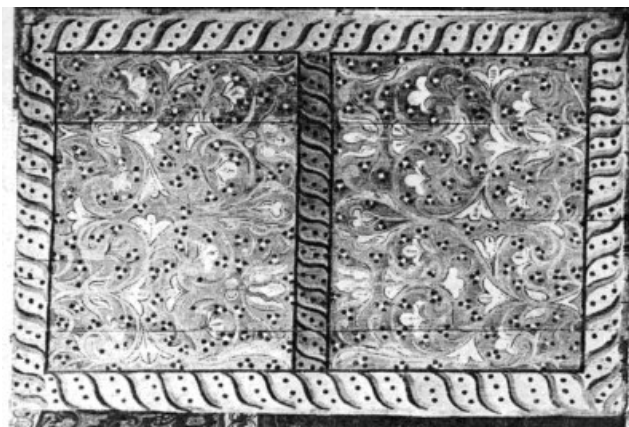

Predná izba, Dom ľudovej kultúry, Martovce, Foto: A. Sipos.

Charakteristický štýl komárňanských stolárov, ktorý sa rozvíjal od začiatku 18. storočia a pretrvával do začiatku 20. storočia, možno rozdeliť do štyroch vývojových etáp.

Podľa našich vedomostí sa prvý štýl datuje do prvej polovice 18. storočia. Z tohto obdobia pochádzajú dve pamiatky z okolia Veszprému. Datujú sa do 20-tych rokov 18. storočia a sú to stropné maľby kostolov reformovanej cirkvi.

Základnou farbou je biela a tmavomodrá, medzi ozdobné motívy patrí ruža, hrozno a tulipán. V tomto období sa v ľudovom umení veľkej obľube tešili vedľa rôznych geometrických tvarov aj práve vyššie spomenuté kvetinové motívy skombinované s úponkami. S obľubou sa ozdobovali takými motívmi aj truhlice vyrábané pre nevesty. Tulipán sa v ľudovej kultúre považoval za erotický symbol, ďalej ako odpudzovač zlých duchov a ako ochranný motív ženskej plodnosti. Do dnešného dňa takýmto spôsobom vyzdobenú truhlicu v maďarskej ľudovej terminológii nazývajú ako „tulipános láda“ (tulipánová truhlica). Zdá sa, že komárňanské maľované truhlice

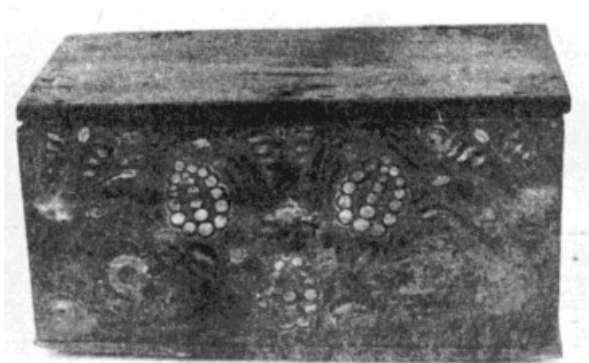
Maľovaná stropná časť katolíckeho kostola – Szentsimon, 1650 (MR).

sa už v tomto období dostali aj do vzdialenejších miest Uhorska. Svedčia o tom aj truhlice nachádzané v Szentgáli (okolie Veszprému) a v Segedíne. Podľa dobových záznamov z Belehradu z roku 1728 je nám známe, kedy sa do inventáru jedného z tamojších obchodov dostala komárňanská maľovaná truhlica (K. CSILLÉRY, 1972, 33).

Maľované truhlice z Komárna boli už aj v tomto období vyrábané bez nôh. Bolo to kvôli ľahšej preprave, kedy sa mohlo poskladať na seba viacero takýchto truhlic. Z toho teda vyplýva i ten fakt, že už v 18. storočí sa s komárňanskými maľovanými truhlicami obchodovalo vo veľkom. Vyskytli sa, samozrejme, truhlice aj s nohami, no tie boli vyrobené zväčša na objednávku. Pri hromadnej výrobe truhlíc sa datovanie nachádza len zriedka, keďže sa tieto vyrábali za účelom predaja na rôznych trhoch a

stávalo sa, že zásoby truhlíc u výrobcov boli väčšie ako záujem o ne. Neoplatilo sa teda výrobcom tieto truhlice obstarat' datovaním, nakoľko sa dátum nemusel vždy zhodovať s časom predaja. Datované truhlice sa však vyrábali na objednávku a zväčša sa písal na ne rok vydaja danej osoby.

Maľované truhlice pochádzajúce z tohto obdobia boli zväčša menších rozmerov. Ich šírka predstavovala 95 cm. Každá viditeľná strana – predná, horná a dve bočné – boli maľované. Hlavná kompozícia sa nachádzala v jednom ohraničenom ráme, menej často vo dvoch rámoch. Maľba sa nanášala buď rovno na drevo alebo na olejo-zelenú, málokedy na tmavomodrú podkladovú farbu.

I. štýl – 1. pol. 18. storočia, vyrobené v Komárne, miesto výskytu: Szentgál (MR), uložené v Néprajzi Múzeum, Budapest.

Datovanie druhého štýlu komárňanských maľovaných výrobkov sa dáva do 40-tich rokov 18. storočia. Z tohto obdobia sú nám známe tiež dve stropné časti kostolov reformovanej cirkvi, nachádzajúce sa na dnešnom území Maďarska. Jedna pochádza z roku 1740 a druhá z roku 1746, obidve sú podpísané komárňanskými majstrami.

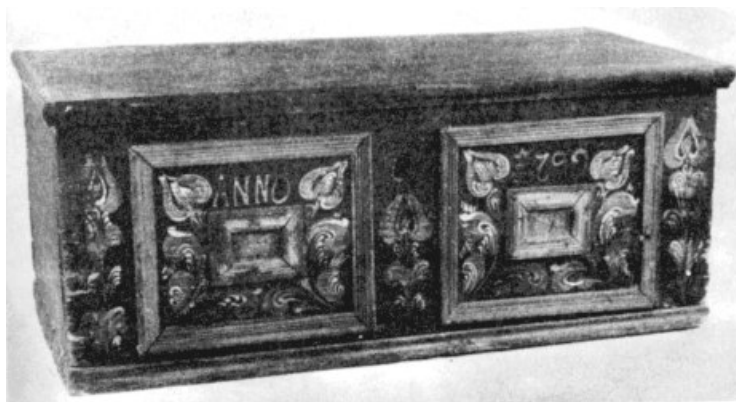

II. štýl – od 40. rokov 18. storočia, vyrobené v Komárne roku 1785, miesto nálezu: Tiszanána (MR), uložené v Néprajzi Múzeum, Budapest.

Rozmanitosť motívov je podobná ako pri I. štýle s tým rozdielom, že kvetinové motívy sú viac prepracované a drobnejšie. Výzdoba maľovaných truhlíc je podobná, kým sa vo výzdobe stropov kostolov nachádza ešte aj hroznová výzdoba, pri truhliciach prevládajú skôr kvetinové maľby.

Podkladová farba truhlice je tmavomodrá, hlavná kompozícia dostáva bielu, červenú, žltú a zelenú farbu. Bohato alebo menej bohato zdobený kvetinový veniec sa nanáša na dva ohraničené rámy, zvyšný priestor v strede medzi dvoma rámami a na dvoch stranách prednej časti truhlice je ozdobený kvetinkou alebo úponkou. Pri väčších kusoch sú ozdobené aj obidve strany truhlice, kedy sú železné úchytky uložené do rámu a ozdobené podobným spôsobom ako predná strana. Pri tomto štýle sú rámy ohraničené tenkými vyrezávanými latkami.

Veľkosť truhlíc závisela od finančných možností objednávateľa.

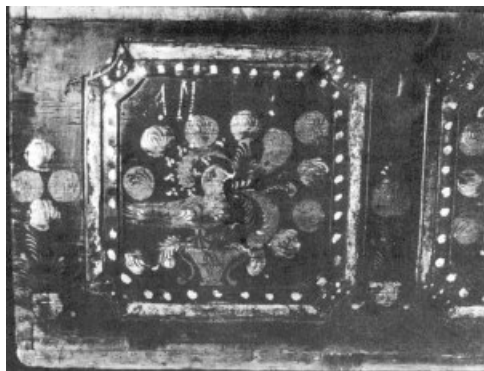

II. štýl – od 40. rokov 18. storočia, vyrobené v Komárne, roku 1799, miesto nálezu: Dusnok (MR), uložené v Néprajzi Múzeum, Budapest.

III. štýl komárňanských maľovaných truhlíc sa začal objavovať na konci 18. storočia. Charakteristickým znakom tohto obdobia sú vyrezávané truhlice. Najstaršia truhlica pochádzajúca z tohto obdobia je z roku 1799 (K. CSILLÉRY, 1972, 203 – 210) a bola vyrobená pre nevestu zo šľachtickej rodiny. Pravdepodobne sa jednalo o menej majetnú rodinu, ktorá sa vo výzdobe svojho nábytku snažila napodobniť majetnejšie šľachtické rodiny, ktoré si v tom období dávali robiť svoje nábytky v klasicistickom štýle. Nakoľko boli majetkové pomery vyššie spomenutej rodiny biednejšie, nemohli si dovoliť objednávku na skrine v tomto štýle, avšak sa ho snažili napodobniť aspoň takto vyrobenou na čierno natretou vyrezávanou truhlicou.

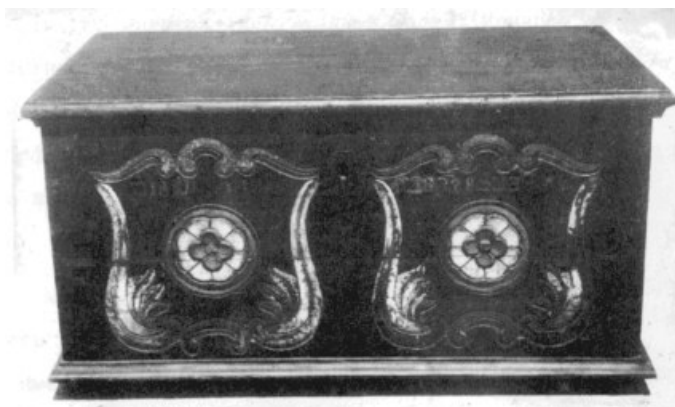
V kruhu poddaných sa tento štýl veľmi neujal, oni obľubovali skôr maľované truhlice. Od 20-tych rokov 19. storočia sa klasicistický vyrezávaný a starší maľovaný štýl zlúčili do jedného a začali sa predávať vyrezávané truhlice ozdobené klasickými kvetinovými vzormi.

Začiatkom 19. storočia sa zmenilo i znázornenie kvetinovej výzdoby. Kým v predchádzajúcich obdobiach boli kvetinky dôkladne vypracované a ohraničené tmavšími farbami, v tomto období sa začala rozširovať jednoduchšia výzdoba. Z kvetinniek prevládali ruže, ktoré neboli dostatočne prepracované, skôr boli machuľovitého tvaru.

III. štýl – 1. pol. 19. storočia, vyrobené v Komárne roku 1828, miesto nálezu: Szentgál (MR), uložené v Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém.

Treba však spomenúť, že tento štýl maľovania nebol zaužívaný len u komárňanských majstrov, ale bola to všeobecná tendencia ozdobovania aj v iných krajinách. Kým pri komárňanských maľovaných truhliciach sa tulipán dostal na okraj záujmu, pri vyrezávaných truhliciach prevažoval práve tento motív.

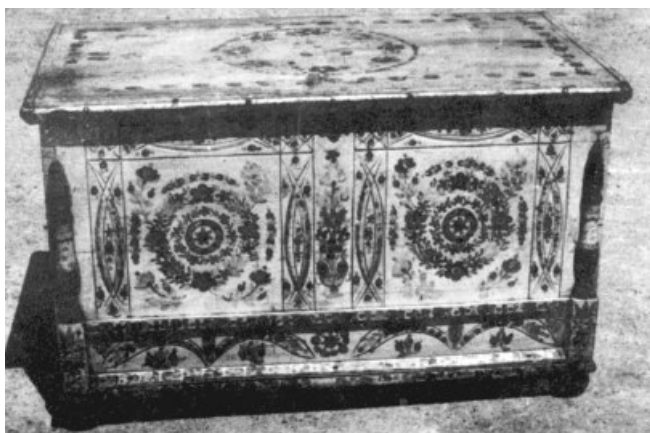

III. štýl – 1. pol. 19. storočia, vyrobené v Komárne, roku 1810, miesto nálezu: Čičov (SR), uložené v Néprajzi Múzeum, Budapešť.

Čoraz častejšie sa vytrácalo z truhlíc rámové ohraničenie a rozširovalo sa sústružnícky vyrobené stĺpkovité ohraničenie prednej časti truhlice z oboch strán. Tieto stĺpiky boli bohato vyrezávané a farebne pestré. Nebolo ojedinelé, ak jedinou ozdobou truhlice boli práve tieto farebné stĺpiky. Podkladovou farbou truhlíc v tomto období bola čierna, tmavomodrá a neraz i hnedá.

Pri IV. štýle komárňanských maľovaných truhlíc prevládalo ozdobovanie maľovaním, vyrezávanie sa dostávalo do úzadia. Predpokladá sa, že takýto spôsob výzdoby preferovali ľudia kvôli jeho lacnejšiemu výrobnému procesu. Vyrezávanú techniku nahradilo vytesanie tenkého špagátovitého ohraničenia. Toto slúžilo skôr ako pomocná čiara pri maľovaní symetrických kruhov alebo štvorcov.

IV. štýl – 2. pol. 20. storočia, vyrobené v Komárne roku 1901, miesto nálezu: Komárno, uložené v Néprajzi Múzeum, Budapešť.

Čo sa týka maľovania tohto typu truhlíc, na prednej časti sa ozdobovali dvomi kvetinovými vencami, medzi ktorými bola znázorňovaná váza s kvetinami. Vence sa pri tomto štýle dávali aj na dve bočné a na vrchnú časť truhlice, pričom vrchná časť truhlice bývala zväčša ohraničená ešte i jedným veľkým štvorcovým vencom obopínajúcim celú vrchnú časť.

V tomto období boli popri klasických veľkostiach truhlíc rozšírené i menšie kusy, slúžiace na cennosti a dôležité dokumenty, ako aj oveľa väčšie kusy doplnené i jednou zásuvkou a štyrmi nohami. Tieto boli široké vyše jedného metra a ich výška dosahovala často i 70 cm. Boli ozdobené podobne ako klasické truhlice, pričom podkladovou farbou bola tmavomodrá a hnedá. Koncom devätnásteho storočia do módy prišla i čierna farba, ktorá neskôr prevládala až do úplného konca výroby maľovaných truhlíc v Komárne.

Základnou farbou malých truhličiek bola svetlomodrá, svetlozelená a okrová.

IV. štýl – 2. polovica 19. storočia – začiatok 20. storočia, vyrobené v Komárne, miesto nálezu: Komárno, uložené v Dome ľudovej kultúry, Martovce (Podunajské múzeum v Komárne), Foto: A. Sipos.

Tieto truhličky sa ozdobovali kvetinovými vzormi, ktoré sa nanášali na celú plochu prednej strany, na dvoch stranách železné úchytky obopínali kvetinové vence. Vrchná časť bola tiež ozdobená podobným spôsobom ako bočné časti, častokrát sa do kvetinového venca písalo krstné meno majiteľky.

Výrobe a ozdobovaniu komárňanských maľovaných truhlíc sa až do konca 19. storočia venovali výlučne stolárski majstri, no na základe veľkého množstva objednávok sa maľovaniu začali venovať aj ich manželky. Natoľko sa tento výrobný spôsob rozšíril, že sa až do začiatku 20. storočia tomuto spôsobu ozdobovania venovali iba na to spôsobilé ženy. Z konca 19. a začiatku 20. storočia je nám známych niekoľko mien „ozdobovačiek“, a to: Júlia Cziria, Jolán Váry, vdova Vádicsová a Jókay Sámuelné.

Posledný výrobcovia komárňanských maľovaných truhlíc boli nasledovní:

Márton Németh (nar. okolo r. 1850). Spolu so svojou švagrinou Júliou Cziria niekoľko desaťročí vyrábali maľované truhlice, ktoré predávali na rôznych trhoch, ba on ich nosil so svojim známym László Tubom i do Rijeky (Chorvátsko).

Maľované truhličky, vyrobené v Komárne, miesto nálezu: Komárno, uložené v expozícii Podunajského múzea v Komárne, Foto: A. Sipos.

Miklós Balogh (nar. okolo r. 1860). Spolu so svojím pomocníkom Mihályom Szalaym a jeho ženou Szalayné Váry Jolán vyrábali maľované truhlice. Okolo roku 1910 sa z Komárna odsťahovali a dielňu po nich prevzal József Tóth. Jeho truhly ozdobovala vtedy 93-ročná vdova Vádicsová, ktorá poznala každý fortieľ tohto výrobného procesu.

Z tohto obdobia je nám známych ešte niekoľko mien výrobcov komárnanských maľovaných truhlíc, a to: Péter Luka, Ignác Bocz a Lajos Jókay.

Po veľkom úpadku obchodu a remesiel mesta v 50-tych rokoch 19. storočia miestni obchodníci a remeselníci väčšinou uspokojovali iba spotrebné nároky miestneho obyvateľstva. Stolárski remeselníci sa dostali do ťažkej situácie, nakoľko rapídne ubúdala dopyt po maľovaných truhliciach. V roku 1926 – 1927 si založili družstvo, v rámci ktorého sa snažili zabezpečiť živobytie. V týchto rokoch sa ešte predávali ich výrobky na Jókaiho ulici, avšak po úplnom úpadku vyhľadávania ich výrobkov, sa navždy skončilo s výrobou niekoľko storočí vyhľadávaných maľovaných truhlíc.

LITERATÚRA

- BOGDÁN, I., 1973: Régi magyar mesterségek. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 106 s.
- BOTÍK, J., SLAVKOVSKÝ, P. (eds.), 1995: Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. Veda, s. 329 – 330.
- BOROVSKÝ, S. (ed.), 1907: Komárom vármegye és Komárom sz.kir. város. Budapest, 240 s.
- DOMANOVSKÝ, Gy., 1981: A magyar nép díszítő művészete I. Budapest: Akadémiai Kiadó, 323 s.
- DOMANOVSKÝ, Gy., 1981: A magyar nép díszítő művészete II. Budapest: Akadémiai Kiadó, 397 s.
- KECSKÉS, L., 2006: Komáromi mesterségek. Komárom, s.157 – 166.
- KLANICZAY, G., KRISTÓF, I., PÓCS, É., 1989: Magyarországi boszorkányperek: Kisebbségi forráskiadványok gyűjteménye. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoportja, 451 s.
- K. CSILLÉRY, K., 1972: A magyar nép butorai. Budapest, 33 s.
- K. CSILLÉRY, K., 1984: Komáromi láda 1799-ből. Ház és Ember 2., s. 203 – 210.
- K. CSILLÉRY, K., 1980: Komáromi butor. In: Magyar Néprajzi Lexikon 3. Budapest, s.245 – 246.
- MÁCZA, M., 1985: Vývoj Komárna v obrazoch. Komárno: Oblastné podunajské múzeum, 283 s.
- ORTUTAY, Gy. (ed.), 1986: Magyar Néprajzi Lexikon III. Budapest: Akadémiai Kiadó, s. 245 – 246.
- TOK, V., 1975: Komárňanské cechovníctvo v 15. – 19. storočí. Komárno: Oblastné podunajské múzeum, 10 s.